

УДК 80 (=161.2)(091)"18/19"А.Степович: 378.4(477.41)

А.І.СТЕПОВИЧ – ЗНАНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ УЧЕНИЙ-СЛАВІСТ І ПЕДАГОГ

Ольга ПАЛАМАРЧУК, Олена ЧМИР

*Київський національний університет імені Тараса Шевченка
бул. Тараса Шевченка, 14, Київ, 01033
Кафедра слов'янської філології*

У статті йдеться про життя і багатогранну діяльність випускника Київського університету (1879), учня відомого славіста О.Котляревського А.І. Степовича, який увійшов в історію вітчизняної науки як дослідник слов'янських літератур, перекладач, педагог. А.І.Степович довгий час був директором Колегії Павла Галагана, з 1892 р. викладав у Київському університеті.

Ключові слова: славістика, історія українського слов'янознавства, А.І.Степович, Київський університет.

Відновлення історичної пам'яті, цілісності історичної традиції є однією з найактуальніших проблем нинішнього суспільного буття українців. Здавалося б, парадоксально, але у найближчій нашій історії чи не найбільше нез'ясованого, викривленого, неправдивого. Тоталітарна система завдала непоправних втрат українській спільноті. І.Дзюба стверджує: "Втрати України в першій половині ХХ ст. – неворотні. Якби не ці втрати, вона сьогодні була б зовсім інакшою – якою вона вже ніколи не буде"¹. У вирі кривавого двадцятого століття зникли мільйони людей, тисячі родин, родів, цілі соціальні групи і суспільні прошарки. Нищилися вчені, наукові школи, цілі наукові напрями. Повною мірою це стосується українського слов'янознавства, розвиток якого був брутально перерваний у 30-х роках ХХ ст. Доля вітчизняної славістики та її представників "обтяжувалася" її "українськістю". Що ж стосується історії українського слов'янознавства, то причини відсутності як окремих, так і узагальнюючих досліджень мають більше політичний, аніж науковий характер. Вони чітко визначені В.Чорнієм у праці "Історія української славістики (предмет, напрями та періодизація)". У цій же розвідці дане вичерпне визначення того, що саме має бути предметом вивчення наукового напрямку "історія українського слов'янознавства"².

Заповнення історичних лакун, каталогізація втраченого, відновлення історичної справедливості через повернення в історію науки, у пам'ять є водночас і важливим дослідницьким завданням, і моральним обов'язком учених.

2006 р. виповнилося 150 років від дня народження Андроника Іоаникійовича Степовича (справжнє прізвище – Дудка-Степович) (1856–1935). Ювілей цієї непересічної

¹ Дзюба І. Тридцять років зі Сталіним. П'ятдесят – без Сталіна // Дзюба І. Україна у пошуках нової ідентичності. Київ, 2006. С. 736.

² Чорній В. Історія української славістики (предмет, напрями та періодизація) // Чорній В. Слов'янознавчі студії. Львів, 2002. С.119–123.

особистості – вченого-славіста з найширшими зацікавленнями, який пропрацював у науці понад 50 років, педагога, перекладача і популяризатора слов'янських культур – не був належним чином відзначений, власне, пройшов практично непоміченим. Цією публікацією ми б хотіли, певною мірою, спокутувати провину.

Не можна стверджувати, що ім'я А.Степовича зовсім зникло з поля зору науковців: короткі відомості про його життя і творчість знаходимо в енциклопедичних довідниках різних років. Йдеться про “Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона” (Т.31а. СПб., 1901); “Енциклопедію українознавства. Перевидання в Україні” (Т. 8. Львів, 1996); Павловский И.Ф. “Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII в.” (Полтава, 1912); “Славяноведение в дореволюционной России” (Москва, 1979). Відзначимо, що автором статті в Українській радянській енциклопедії (Т. 10. Київ, 1986) була відомий історик О.Апанович, яка першою ввела в науковий обіг архів А.Степовича, що зберігається в Інституті рукопису ЦНБ (ф.179)³. На праці А.Степовича посилаються в своїх дослідженнях фахівці з слов'янознавства, історії, педагогіки, краєзнавства (Н.Григораш⁴, М.Смольницька⁵, М.Колесник⁶). Численні публікації вченого відображені у різноманітних бібліографічних довідниках. Назвемо лише найновіші: Колесник М.П. “Чтения в Историческом обществе Нестор-летописца” (1879–1914): Бібліографічний довідник. Київ, 1989.; “Сербські фольклор і література в українських перекладах та дослідженнях”. 1837–2004. Матеріали до бібліографії. Київ, 2005. Однак зауваження О.Апанович про те, що “не видано ще спеціального дослідження про цього славіста, який суттєво сприяв розвитку слов'янознавства. Не опублікована до цього часу і бібліографія його робіт”⁷, зроблене 1982 р., лишається актуальним і сьогодні.

Андроник Іоаникійович Степович (Дудка-Степович), народився у 1856 р. у с.Лебединці (нині Серебрянський р-н Чернігівської області). Походив, як пише він сам у “Короткому життєписі”⁸, складеному на початку 1930-х років, з “малосостоятельного сельского сословия” – його предки були втікачами з Чорногорії, які осіли на українських землях, рятуючись від турків. Можна припускати, що визначальним у його житті стало те, що “він виховувався в дитинстві в Сокиринському домі багатого прилуцького поміщика Григорія Павловича Галагана разом з єдиним сином його Павлом Григоровичем”. Обох хлопців домашні вчителі готували до вступу в гімназії – Павлусь (єдиного нащадка роду Галаганів не лише називали вдома по-українськи, а й виховували в українському дусі) мав навчатись у першому класі 2-ї Київської гімназії, а дванадцятирічного Степовича учитель Чернігівської гімназії готував до вступу у другий клас цієї гімназії, куди він і вступив, успішно пройшовши випробування⁹. Родину Галаганів-Кочубеїв (дружина Григорія Павловича Катерина Василівна походила з роду Кочубеїв) невдовзі спіткало страшне горе. У 1869 р. у віці 16 років раптово помер Павло (в маєтку матері на Київщині заразився черевним тифом від дітей управителя).

³ Апанович Е.М. Архив А.И.Степовича // Советское славяноведение. 1982. №5. С.95–105.

⁴ Григораш Н. Становлення літературознавчої болгаристики в Україні в ХХ ст. // Проблеми слов'янознавства. Вип.50. Львів, 1999. С. 46–60.

⁵ Смольницька М.К. Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871–1920 рр.): Дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут історії України. Київ, 2004.

⁶ Колесник М.П. Историчне товариство Нестора-літописця: основні етапи й напрями діяльності (1872–1931 рр.) // Український історичний журнал. 1989. №9. С.50–56.

⁷ Апанович Е.М. Архив А.И.Степовича // Советское славяноведение. 1982. №5. С.95.

⁸ Інститут рукопису Центральної наукової бібліотеки імені Володимира Вернадського (ІР ЦНБ). Ф.179. №1.

⁹ Там само.

На увічнення пам'яті сина Г.Галаган виділяє значні кошти зі свого майна і засновує навчальний заклад закритого типу, до якого приймали юнаків у віці 16 р. з різних станів і різних матеріальних можливостей. Колегію Павла Галагана було відкрито у Києві 1871 р. З 5-го класу Чернігівської гімназії сюди переходить А.Степович. У 1875 р. він завершує навчання в Колегії як один з її перших і кращих випускників і цього ж року вступає на історико-філологічний факультет Київського університету ім. Св.Володимира. Вибір не був випадковим – інтерес до слов'янського фольклору проявився у майбутнього вченого ще під час навчання в Чернігові (в архіві зберігаються рукописні збірники народних пісень різних слов'янських народів)¹⁰. У Колегії його філологічні зацікавлення підтримували і розвивали викладач історії, знаний педагог В.Сиповський та викладач словесності, видатний український мовознавець П.Житецький. На слов'янському відділенні університету А.Степович навчається під керівництвом авторитетного славіста професора Олександра Котляревського, який запропонував йому після завершення університетського курсу продовжити підготовку до професорського звання. Цю пропозицію А.Степович не зміг прийняти, оскільки на час закінчення університету (1879 р.; тема дисертації “Праці В.Небеского з історії середньовічної чеської літератури”), як пише він сам, вже був одружений і мав заробляти на життя. Роки навчання в Колегії Галагана не лише розвинули в юнака любов до науки – атмосфера, що панувала у цьому навчальному закладі, сприяла розвитку педагогічних талантів. Не маючи змоги присвятити себе науковій роботі, А.Степович після закінчення університету починає викладати у київських гімназіях, юнкерському училищі, кадетському корпусі (у двох останніх навчальних закладах він замінює свого вчителя у Колегії П.Житецького, який після обрання до Академії наук переїжджає до Петербурга). Деякий час займає посаду інспектора шкіл у Волинській губернії, опікується чеськими школами, у 1887–1888 рр. готує з'їзд учителів чеських шкіл, який відбувся в Острозі.

Працюючи на педагогічній ниві, А.Степович, про це він пише у “Короткому життєписі”, не полишає наукових занять, стежить за новими виданнями зі славістики, відвідує слов'янські землі, практично оволодіває різними слов'янськими мовами (в архіві зберігаються рукописи Степовича чеською, болгарською, сербськохорватською мовами). Тому цілком логічно, що наступним щаблем у професійній біографії А.Степовича стала пробна лекція “Основні напрямки в найновішій чеській словесності”¹¹, після прочитання якої у 1892 р. він посів посаду приват-доцента на кафедрі слов'янської філології Київського університету. В університеті А.Степович працюватиме до його реорганізації у 1920 р., читатиме курси з слов'янської філології, слов'янських літератур, вестиме практичні заняття. Від самого початку викладання в університеті вчений починає реалізовувати свій задум – створювати цикл книжок з історії різних слов'янських літератур (болгарської, сербської, чеської та польської). У 1893 р. він видає “Нариси з історії слов'янських літератур”, які об'єднали нариси, присвячені чеським та сербським письменникам. Наступна велика праця – “Нарис історії чеської літератури” (1896) – отримала високу оцінку фахівців і була удостоєна премії графа Д.Толстого. 1899 р. було опубліковано “Нарис історії сербохорватської літератури”.

Славістична діяльність А.Степовича не обмежується університетською кафедрою – він бере активну участь у роботі товариств, пов'язаних зі слов'янською справою: співробітничав з Київським слов'янським товариством (існувало в Києві з 1869 р., спочатку як Київський слов'янський благодійний комітет, а з 1878 р. – як Київське слов'янське то-

* Високі показники у навчанні випускника А.Степовича відповідали гімназійній золотій медалі.

¹⁰ ІР ЦНБ. Ф.179. №122, 123.

¹¹ Університетские известия. 1892. №2.

вариство). Одним із завдань товариства було популяризувати слов'янські культури. Під егідою Слов'янського товариства Степович укладає і видає кілька славістичних науково-літературних збірників ("Славянская беседа", кн. 1–2, 1888–1891; "Рассвет", 1893), для яких сам виконує переклади, а також пише низку статей. Активно співпрацює з Історичним товариством Нестора-літописця. Постійно друкується у вітчизняних та зарубіжних часописах. Судити про рівень обізнаності А.Степовича з науковою літературою можна за бібліографічними оглядами, які він готував для воронезьких "Филологических записок": читав практично все, що видавалося слов'янськими та європейськими мовами. Ці огляди містять анотації і фактично мікрорецензії на монографії та збірники, що стосувалися історії, культури, літератури слов'ян. Наукові праці самого А.Степовича регулярно з'являлися на сторінках різних видань. Це були публікації, присвячені слов'янським літературам, фольклору слов'янських народів, біографічні нариси та оглядові статті для енциклопедичних видань. Він багато перекладає з слов'янських мов (чеської, сербськохорватської, болгарської). Відзначимо, що у 1894 р. у болгарській газеті "Мир" (№10) з'явилось повідомлення про те, що "відомий російський письменник, знаний численними вишуканими перекладами на російську зі слов'янських літератур, п.А.Степович звернувся до п.Вазова за дозволом перекласти і видати російською мовою "Под игото"¹². Регулярно публікує статті, присвячені проблемам перекладу ("Заметки о переводах Алоиза Ирасека"), у архіві Степовича зберігаються начерки статей, які стосуються 1920–1930-х років ("По поводу украинских переводов инославянской беллетристики", "Як не треба перекладати з слов'янської мови на українську")¹³.

Широку наукову та популяризаторську діяльність у галузі славістики А.Степович поєднував з педагогічною роботою у рідній Колегії Павла Галагана. У 1893 р. він стає її директором і працює на цій посаді до 1906 р., коли відкриває власну приватну гімназію¹⁴. А.Степович продовжує й розвиває унікальну освітню і виховну традицію, започатковану фундатором Колегії Г.Галаганом та колективом дбайливо підібраних педагогів. Колегії, яка стала *alma mater* для багатьох визначних учених, митців, діячів культури, її ролі у вихованні української інтелігенції присвячене дослідження М.Смольницької¹⁵. З ініціативи А.Степовича в Колегії починає видаватися "Ежегодник Коллегии Павла Галагана", редактором і автором якого він був упродовж десяти років. Під керівництвом А.Степовича пройшло святкування 25-річчя Колегії, детально описане у відредагованому ним прекрасному збірнику¹⁶.

У пореволюційні роки А.Степович продовжує напружено працювати: викладає в університеті, а після його реорганізації у 1920 р. у Вищий інститут народної освіти (ВІНО) до 1924 р. викладає у ньому славістичні курси (в архіві зберігаються документи про викладання слов'янської філології у ВІНО¹⁷, робота студентки Лікеровської про болгарську мову)¹⁸, веде дослідницьку роботу в новоствореній Українській Академії наук, публікує рецензії та бібліографічні огляди у виданнях ВУАН (лише у 1926 р. видруковано 12 праць ученого). А.Степович намагається підтримувати всі славістичні починання, не дати перерватися традиції. Але, звичайно, ситуація для славістичних студій була далеко не найсприятливішою. З опублікованої у чеському журналі "Slavia" статті, присвяченої 50-річчю Київського історичного товариства Нестора-літописця,

¹² Марковска М. Летопис за живота и творчество на И.Вазов. Ч.1 (1850–1895). София, 1981. С.571.

¹³ ІР ЦНБ. Ф.179. №21, 23

¹⁴ Семилетие киевской А.И.Степовича гимназии. Киев, 1913.

¹⁵ Смольницька М. Колегія Павла Галагана в національно-культурному житті України (1871–1920 рр.)

¹⁶ 25-летие Коллегии Павла Галагана. Киев, 1896.

¹⁷ ІР ЦНБ. Ф.179. №237.

¹⁸ Там само. №256.

можна окреслити становище цього авторитетного товариства: позбавлене приміщень в університеті, без можливості видання “Чтений”. І тільки зусиллями наукової громадськості ще проводяться зібрання (“усердно стремитися продолжать деятельность”)¹⁹. В архіві є документи, пов’язані з підготовкою 1-го з’їзду славистів у Празі в 1929 р. Під головуванням А.Степовича відбулися збори (участь брали А.Степович, Є.Тимченко, Євг.Рихлік, В.Петров), на яких було вирішено організувати комісію з підготовки з’їзду і звернутися до акад. М.Мурка з проханням надіслати інформацію про з’їзд²⁰. Серед неопублікованих праць привертають увагу “Слов’янські літературні етюди” (і обсягом – 302 с., і змістом – Мах, Врхліцький, Неруда; Бранко Радичевич, Релькович, і мовою – українською)²¹. У 1926 р. наукова громадськість відзначила 70-річчя з дня народження і 50-річчя наукової діяльності Андроника Іоаникійовича Степовича, стаття з портретом ювіляра була надрукована у “Записках ВУАН”. Відгукнулися і зарубіжні колеги. З 1930 р., у зв’язку з погіршенням стану здоров’я, Андроник Іоаникійович змушений обмежувати роботу, але продовжує співпрацювати зі Словниковою комісією АН СРСР у Ленінграді.

Помер Андроник Іоаникійович Степович 26 жовтня 1935 р. у Києві. Похований на Лук’янівському кладовищі²².

Цей матеріал уже був загалом готовий, коли з’явилася книга О.Забужко “Notre Dame d’Ukraine. Українка в конфлікті міфологій”. У розділі “Лицарі під заборолом: народники чи шляхта? (До генези української інтелігенції)” авторка аналізує витoki українського національного відродження ХІХ ст., визначає роль шляхти “як провідного ініціативного гравця” у його розгортанні, показує, “як шляхта початково ... рекрутувала в рух, притягувала та гуртувала довкола себе “різночинський” елемент, аж доки кількість того елемента не “перейшла в якість”, і він не набув здатності до самовідтворення”²³. Біографія А.Степовича цілком вписується у таку модель формування української інтелігенції. На початку життєвого шляху доля звела його з родиною Галаганів – українськими аристократами, які дуже багато зробили для розгортання національної культурної справи. Юнак з незаможної селянської родини здобув блискучу освіту, а потім все життя віддано служив науці та виховував молодь. Учні А.Степовича з Колегії Галагана, гімназії, університету могли б продовжувати його справу. На жаль, щойно започаткована традиція була брутально перервана жорстокою тоталітарною машиною, яка стирала з пам’яті навіть імена.

A.I.STEPOVYCH – FAMOUS UKRAINIAN SCIENTIST-SLAVIST AND LECTURER

Olga PALAMARCHUK, Olena CHMYR

*Kyiv Taras Shevchenko National University
14, bul. Shevchenka, Kyiv, 01033
Department of Slav philology*

An article covers the life and vast spectrum of Stepovych activities. He, graduate of Kiev University as well as of prominent slavist O.Kotljarevskyj school, found his way into the history of our science as an outstanding explorer of Slavic literature, translator and

¹⁹ Slavia. 1927–1928. №4. С.844.

²⁰ ІР ЦНБ. Ф.179. №261.

²¹ Там само. №25.

²² Проценко Л. Київський некрополь. Путівник-довідник. Київ, 1994. С.231.

²³ Забужко О. Notre Dame d’Ukraine. Українка в конфлікті міфологій. С.294.

teacher. Stepovych A.I. was head of Pavlo Glalagan Collegium, taught at Kiev University since 1892.

Key words: Slavonic studies, history of ukrainian Slav philology, A.I.Stepovych, Kiev University

Стаття надійшла до редколегії 05.03.2008
Прийнята до друку 28.03.2008